

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЯДЕРНУ БЕЗПЕКУ

У статті аналізуються зовнішні та внутрішні чинники формування засад конституційного забезпечення права на ядерну безпеку. Досліджуються міжнародно-правові аспекти засад використання ядерної енергії та забезпечення права людини на ядерну безпеку.

Ключові слова: право людини на ядерну безпеку, конституційне забезпечення права людини на ядерну безпеку, ядерна безпека.

Коцюба Р. А. Международно-правовые аспекты принципов конституционного обеспечения права на ядерную безопасность.

В статье анализируются внешние и внутренние факторы формирования принципов конституционного обеспечения права человека на ядерную безопасность. Исследуются международно-правовые аспекты принципов использования ядерной энергии и обеспечения права человека на ядерную безопасность.

Ключевые слова: право человека на ядерную безопасность, конституционное обеспечение права человека на ядерную безопасность, ядерная безопасность.

Kotsiuba R. O. International Legal Aspects of Principles of the Constitutional Right to Nuclear Safety.

The article analyses the external and the internal factors of the formation of constitutional principles of ensuring the right to nuclear safety. The author researches international legal aspects of the principles of the nuclear energy use and ensuring the right to nuclear safety.

Keywords: the right to nuclear safety, constitutional ensuring of right to nuclear safety, nuclear safety.

Становлення України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин пов'язане з процесом «денуклеаризації» її території, що стало ключовим чинником в утвердженні незалежності. Нормативне закріплення неядерних принципів у Декларації про державний суверенітет України сформувало новий вектор у забезпеченні ядерної безпеки. Цей фактор визначив особливу роль України в укріпленні міжнародного режиму ядерної безпеки, вплинув на розвиток національного законодавства у сфері безпеки використання ядерної енергії та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, сприяв формуванню стандартів безпеки використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки у світі.

Удосконалення законодавчого забезпечення безпеки використання ядерної енергії, підвищення контролю за дотриманням ядерної та радіаційної безпеки є важливими чинниками забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Фактор Фукусіми довів, що діючі заходи по зниженню ядерних ризиків та управління ними вимагають наукового та технологічного удосконалення, підвищення ефективності правового забезпечення загалом.

У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» відзначається, що проблеми глобальної безпеки набувають дедалі більшого загострення й не можуть бути вирішені на національному рівні, на рівні наддержав чи воєнно-політичних об'єднань. Їх вирішення можливе через створення глобальних інтегрованих систем безпеки, побудованих на принципах неподільності безпеки, оскільки без виживання всіх країн загалом і кожної зокрема немає розвитку і прогресу людства в цілому [7].

Правові проблеми використання ядерної енергії висвітлюються у наукових працях Г. І. Балюк, Н. В. Барбашової, А. Л. Деркача, С. В. Єршової, Ю. М. Крупки, О. О. Пашенка, С. Г. Плачкової, О. В. Сушик та ін. При цьому наукою конституційного права комплексно не вивчалися чинники формування засад конституційного забезпечення права на ядерну безпеку, що зумовлює новизну дослідження.

У період з 1990 року Україна ратифікувала низку конвенцій у галузі забезпечення прав і свобод людини та залучилась до співпраці в міжнародних структурах, які відають питаннями безпеки використання ядерної енергії. Так, правовому регулюванню використання ядерної енергії присвячені основні міжнародні угоди: Конвенція про оперативне сповіщення про ядерні аварії,

Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, Конвенція з ядерної безпеки, Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, Паризька конвенція про відповідальність перед третьою стороною у сфері ядерної енергії, Брюссельська додаткова конвенція, Спільний протокол про застосування Віденської конвенції та Паризької конвенції, Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, Конвенція про додаткову компенсацію за ядерну шкоду, Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму. Також Україна є учасницею Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою 1963 р., Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р., Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.

Розвиток міжнародного співробітництва здійснюється в напрямках мирного використання ядерної енергії, вживання заходів нерозповсюдження ядерної зброї, недопущення використання мирних ядерних об'єктів, установок і матеріалів у військових цілях, системи сповіщення і надання допомоги у випадку ядерної аварії та інших інцидентів, цивільної відповідальності за ядерну шкоду та її фінансового забезпечення, здійснення наукового супроводження та проведення наукових досліджень, надання технічної допомоги з метою забезпечення ядерної безпеки, транзиту та обміну ядерних матеріалів і технологій, будівництва атомних електростанцій, реакторів і установок, зберігання та переробки відпрацьованого ядерного палива та радіоактивних відходів.

Міжнародну співпрацю України слід розглядати у світовому та європейському вимірах. У світовому вимірі основна участь в міжнародних відносинах здійснюється в рамках МАГАТЕ. Як спеціалізована установа ООН, МАГАТЕ забезпечує та встановлює контроль у сфері режиму нерозповсюдження, правовою основою яких є договори, а також угоди, спрямовані на запобігання поширенню ядерної зброї. Зокрема, це міжнародні договори у сфері ядерного нерозповсюдження і системи гарантій, якими встановлюються умови використання ядерної енергії в мирних цілях для держав, що не володіють ядерною зброєю. Для тих країн, що володіють ядерною зброєю, передбачається укладення договорів, спрямованих на забезпечення ядерної безпеки, зі спеціальними вимогами та особливими процедурами.

Угода України з МАГАТЕ про контроль усіх ядерних матеріалів і мирних ядерних об'єктів на території України, під юрисдикцією чи таких, які знаходяться на території України, набрала чинності з 1995 року. На її заміну Верховною Радою України було ратифіковано 1997 року Угоду між Україною і МАГАТЕ про застосування гарантій до всього ядерного матеріалу у всій мирній діяльності України. Як зазначено в документах МАГАТЕ, майбутня роль ядерної енергетики залежить від підтверджених усталених результатів безпечного використання всіх ядерних методів, зусиль в галузі ядерної безпеки, спрямованих на розробку багатосторонніх юридично обов'язкових угод, які набувають все більш важливого значення як механізми підвищення ядерної безпеки, радіаційної безпеки і безпеки відходів у всьому світі.

За згаданою угодою Україна бере на себе зобов'язання прийняти гарантії до всього вихідного або спеціального матеріалу, що розщеплюється, в усій мирній ядерній діяльності в межах її території, під її юрисдикцією або що здійснюється під її контролем де б то не було, виключно з метою перевірки того, щоб такий матеріал не переключався на ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої.

У 2005 році було ратифіковано Додатковий протокол до Угоди між Україною та Міжнародним Агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (2000р.) стосовно надання інформації та умов додаткового доступу в сфері використання ядерної енергії.

У період 2010–2012р.р. Україна реалізувала низку заходів, запланованих Вашингтонським саммітом з ядерної безпеки, серед яких вивезення високозбагаченого ядерного матеріалу.

Актуальним для України, на думку експертів, залишається питання завершення юридичного закріплення гарантій безпеки Будапештського меморандуму, який мав стати ключовою зв'язуючою ланкою між без'ядерним статусом України (її приєднанням до ДНЯЗ) та зобов'язань з виконання Договору СНО-1 (ліквідація озброєнь), а також виступити адекватною заміною ядерній зброї [6]. При цьому Будапештський Меморандум підписано РФ, США та Великобританією, Франція і КНР підтвердили ці гарантії в форматі односторонніх заяв, без підписання Меморандуму. У зв'язку цим, як зазначається експертами, не було виконано вимоги Закону

України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року», обов'язковою умовою набуття чинності якого є надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, оформлених шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа.

Ядерна безпека як складова міжнародної безпеки сформувалась як комплексна система гарантій нерозповсюдження ядерної зброї у світі, а також забезпечення контролю за мирним використанням ядерної енергії. Принципи використання ядерної енергії у військових та мирних цілях було покладено в основу правового регулювання використання ядерної енергії, що призвело до формування подвійного правового змісту ядерної безпеки.

Засади європейського співробітництва України в галузі ядерної безпеки було закладено Декларацією про державний суверенітет України 1990 року, згідно з якою Україна «безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах». Розв'язання проблеми забезпечення ядерної безпеки розпочалося з науково-технічного співробітництва в рамках Угоди між ЄС і новими незалежними державами про реалізацію програм технічної допомоги 11 лютого 1992 року, яка надавалась ЄС з 1990 року. У цей період діяли Угода про умови фінансування програми підвищення ядерної безпеки в Російській Федерації та Україні 1992 року від 22 грудня 1992 року, програми підвищення ядерної безпеки в Україні 1993 року та 1994 року, Угода про умови фінансування програми 1994 року щодо Чорнобиля.

Згідно з Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року діяльність у сфері ядерної безпеки є пріоритетною. За змістом згаданої угоди співробітництво в цивільному ядерному секторі здійснюється через виконання конкретних угод про торгівлю ядерними матеріалами, ядерну безпеку, термоядерний синтез, розв'язання проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської катастрофи (спільне дослідження наукових проблем, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних з ядерною енергією/радіоактивністю, медичні проблеми, пов'язані з впливом наслідків ядерних аварій на стан здоров'я населення, тощо). За згаданою Угодою передбачено обов'язок України гармонізувати законодавство в сфері охорони здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнього середовища з технічними правилами і стандартами, інструкціями та законами стосовно ядерної енергії.

Особливості європейського співробітництва України у 1990–1997 роках можна охарактеризувати як визначення пріоритету забезпечення ядерної безпеки, розвиток науково-технічного співробітництва в галузі ядерної безпеки, ядерного роззброєння, формування законодавства, що стосується проблем забезпечення ядерної безпеки.

Упродовж 1998–2004 рр. ключовими напрямками відносин Україна – ЄС стають забезпечення безпеки розвитку ядерної енергетики, фінансування наукових проектів із забезпечення ядерної безпеки, вирішення проблем ефективного використання фонду «Укриття», подолання соціальних наслідків аварії на ЧАЕС. Відповідно до Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу (1998 р.) співробітництво в галузі використання ядерної енергії в мирних цілях було визначено як окремий і винятково важливий напрям.

Важливим кроком у галузі забезпечення ядерної безпеки стало схвалення Спільної стратегії Європейського Союзу щодо України від 11 грудня 1999 року. У контексті забезпечення стабільності та безпеки і вирішення спільних проблем на європейському континенті ЄС запропонував посилити співробітництво з Україною, приділяючи особливу увагу питанням ядерної безпеки, охорони навколишнього середовища, енергетики, а також ядерному роззброєнню.

Пріоритетами щодо забезпечення ядерної безпеки згідно з Програмою інтеграції України до Європейського Союзу (2000 р.) було вдосконалення нормативно-правових засад регулюючої діяльності і перехід на національні правила, норми і стандарти з ядерної та радіаційної безпеки, які базуються на Конституції та законах України, а також на практиці західноєвропейських держав, США, Канади, Японії, дотриманні принципів регулювання ядерної та радіаційної безпеки, що базуються на міжнародних підходах, рекомендаціях МАГАТЕ.

У 2002 році набула чинності Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії в галузі ядерної безпеки, в якій особлива увага приділяється міжнародному науково-технічному співробітництву з питань нерозповсюдження ядерної зброї, дотриманню міжнародних принципів та норм ядерної безпеки, подальшому впровадженню науково обґрунтованих міжнародних норм ядерної безпеки. У цей період було ратифіковано Угоду про співробітництво в галузі керованого термоядерного синтезу.

За Планом дій Україна – ЄС (2005 р.) пріоритетною діяльністю визначено співробітництво у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, боротьба з незаконною торгівлею зброєю

та ядерними матеріалами, вирішення питання щодо міжнародних стандартів з ядерної безпеки та їх дотримання.

У цей період Рада Європейського Союзу прийняла Висновки із загальних питань і зовнішніх зносин щодо України, згідно яких передбачалось розширення співпраці з охорони довкілля та здоров'я, активізація діяльності у сфері соціальної безпеки, розвитку співробітництва з урегулювання регіональних конфліктів і нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьби з тероризмом, запобігання надзвичайним ситуаціям, вжиття заходів для поліпшення ядерної безпеки на об'єкті «Укриття» в Чорнобилі, а також досягнення домовленості між Україною, Європейською Комісією та МАГАТЕ стосовно мандату на проведення спільної оцінки безпеки українських ядерних реакторів.

З 2005 р. набув чинності Меморандум між Україною та Європейським Союзом про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі, згідно з яким визначався комплексний та збалансований підхід до підвищення забезпечення ядерної безпеки, культури ядерної безпеки, проведення комплексної оцінки ядерної безпеки.

Відповідно до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з ядерної енергії про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії, яка набрала чинності для України з 1 вересня 2006 р., розширилися ядерні дослідження в сферах застосування ядерної енергії в медицині, промисловості, виробництві електроенергії, впливу ядерної енергетики на довкілля, торгівлі та передачі ядерних матеріалів, запобігання їх незаконному обігу та інших напрямках забезпечення ядерної безпеки.

Третій період розвитку європейського співробітництва в сфері ядерної безпеки (2005–2013 рр.) характеризується розвитком співпраці в сфері боротьби з ядерним тероризмом, контролю за роззброєнням та впровадженням заходів з утилізації зброї, убезпечення радіоактивних відходів.

Продовження програм технічної допомоги відзначилося ратифікацією 2011 року Угоди про фінансування Щорічної програми дій з ядерної безпеки 2010 – частина II. Відповідно до її технічних та адміністративних положень основна увага приділяється удосконаленню врегулювання питань, що стосуються безпечного поводження з радіоактивними відходами і гармонізації регулятивних вимог щодо ядерної та радіаційної безпеки. Також передбачається реалізація спільної програми у галузі ядерної безпеки, спрямованої на підвищення рівня експлуатаційної ефективності, дотримання норм безпеки та ефективності використання кадрового потенціалу НАЕК «Енергоатом» (питання людського фактора), впливу на методи управління та контролю, розвиток культури безпеки та підвищення рівня технологічних процесів, експлуатаційних процедур і методів як таких, що гарантують ядерну безпеку обладнання та систем.

Основою для гармонізації регулятивних вимог слугувала європейська Директива про ядерну безпеку 2009 р., відповідно до якої передбачався обов'язок забезпечення державами-членами належних заходів на національному рівні щодо високого рівня ядерної безпеки для захисту працівників та громадськості від загроз іонізуючого випромінювання ядерних установок [2].

Угода про фінансування Щорічної програми дій з ядерної безпеки 2011 року – частина II, ратифікованої 2012 року, спрямована на удосконалення інструментів співробітництва з ядерної безпеки. Зокрема, інфраструктури для поводження з радіоактивними відходами та зняття з експлуатації ядерних об'єктів в Україні, визначених Стратегією з ядерної безпеки, Рішенням Комісії щодо переглянутої стратегії стосовно програм співробітництва Спільноти у сфері ядерної безпеки на період 2010–2013 років [8].

Розвиток європейського співробітництва впродовж останніх декілька років було спрямовано на оновлення науково-технічної основи вітчизняної ядерної промисловості та законодавчого забезпечення стандартів безпеки.

Новим етапом у розвитку відносин Україна – ЄС повинна стати Угода про асоціацію, що закладе якісно нову правову основу для подальших взаємин між Україною та ЄС, у тому числі в ядерному секторі, а також слугуватиме стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС [4].

Європейське співробітництво України у сфері забезпечення ядерної безпеки умовно можна поділити на три етапи: 1) 1990–1997 рр.; 2) 1998–2004 рр.; 3) 2005–2013 рр., кожен з яких вплинув на розвиток правового регулювання безпеки використання ядерної енергії, зокрема у напрямі забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в ядерній енергетиці.

В Україні провідний статус ядерної енергетики зумовлений, як зазначається, наявністю і достатністю необхідної мінерально-сировинної бази на території України, значним досвідом з експлуатації АЕС в Україні, характером ядерної енергетики як низько вуглецевою технологією виробництва енергії [1]. Таким чином, розвиток національного законодавства переважно спрямований на забезпечення безпеки ядерної енергетики.

Міжнародне та європейське співробітництво України у сфері використання ядерної енергії обумовило формування комплексного змісту ядерної безпеки, що слід розглядати як важливий чинник забезпечення права людини на ядерну безпеку. Зокрема, на сучасному етапі комплексний підхід до розв'язання проблеми забезпечення ядерної безпеки передбачає не лише удосконалення правового регулювання технічного аспекту забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, а також розробку механізмів забезпечення прав людини в умовах використання ядерної енергії. Важливими його складовими є створення державної системи управління й регулювання ядерною галуззю, запровадження уніфікованих міжнародних стандартів ядерної безпеки, забезпечення участі держав у міжнародних угодах, запровадження цивільно-правової відповідальності за ядерну шкоду та її фінансового забезпечення, удосконалення заходів з боротьби з наслідками ядерних аварій, науковий пошук шляхів вирішення нових правових й етичних проблем безпечного використання ядерної енергії.

Особливий напрям міжнародної співпраці виокремився після трагічних подій на Чорнобильській АЕС 1986 року та пов'язаний з питаннями ліквідації радіаційних наслідків катастрофи. Більше 230 проектів було здійснено з метою проведення досліджень та надання допомоги в галузях охорони здоров'я, ядерної безпеки, соціально-психологічної реабілітації, економічного відновлення, захисту навколишнього середовища, виробництва чистих продуктів та гарантій надання інформації. Серед них варто відзначити програму довготривалої діяльності в сфері розвитку ООН і постраждалих країн. Створена зусиллями багатьох країн (Білорусі, Росії, України, країн Європейського Союзу, США, Японії та інших) і міжнародних організацій (ООН, ВООЗ, МАГАТЕ) практика міжнародної наукової кооперації дозволила отримати важливі наукові результати в галузі ядерної та радіаційної безпеки, радіоекології, радіаційної медицини, які мають суттєве практичне значення [5]. Підкреслюється, що серед невирішених проблем є з'ясування фактичних масштабів аварії, внаслідок чого переглядається офіційний підхід до питання визначення зон ураження та генетичних наслідків, які на сьогодні є непередбачуваними [5].

Міжнародно-правові аспекти засад конституційного забезпечення права людини на ядерну безпеку пов'язані також зі змістом останньої. Категорія «ядерна безпека» сформувалась як складова міжнародної безпеки, водночас ядерна безпека продовжує виступати засобом забезпечення національної безпеки. Так, у супереч міжнародним вимогам щодо ядерного статусу де-факто існують держави, що володіють ядерною зброєю. Своє право на ядерну зброю держави мотивують необхідністю підвищення національної безпеки. Деякі вчені розглядають ядерну зброю як засіб забезпечення національної безпеки та спосіб політичного стримування. При цьому, за висновками фахівців у галузі безпеки, та чи інша держава ймовірно намагатиметься зробити ядерну зброю елементом своєї стратегії національної безпеки, коли так звані творці ядерного міфу: а) підкреслюють небезпеку, яка загрожує країні, або її невисокий міжнародний статус; б) змальовують зазначену стратегію як найкращий спосіб розв'язання цих проблем; в) проголошують політичну і технічну можливість отримати ядерну зброю; г) успішно пов'язують ці уподобання та аргументи (ядерні міфи) з існуючими культурними нормами та політичними пріоритетами; д) переконують вище керівництво держави пристати до цієї системи поглядів і діяти, керуючись нею [3, с. 130].

Вихід зі створеної кризи міжнародне співтовариство вбачає у підписанні Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань. Перспектива вирішення цієї проблеми передусім пов'язана з відсутністю єдиних підходів у питанні забезпечення ядерної безпеки, зокрема, як ми зазначали, до принципів визначення правового статусу ядерної/неядерної держави.

У зв'язку з цим уникнення протиріч у забезпеченні міжнародної та національної безпеки доцільно вирішувати шляхом запровадження засад конституційного регулювання. В Україні на рівні деклараційних норм було закладено засади регулювання даної сфери суспільних відносин. У Конституції 1996 року визначено серед обов'язків держави забезпечення екологічної безпеки підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу. Слід зауважити, що не всі деклараційні норми були реалізовані в Основному Законі, що потребує виправлення та доповнення з

урахуванням міжнародно-правових аспектів сучасного стану та тенденцій розвитку суспільних відносин у сфері безпеки використання ядерної енергії.

Список використаних джерел:

1. Бегун С. В. Пріоритети розвитку ядерної енергетики в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Бегун // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_2_2013.pdf.
2. Директива Ради ЄС 2009/71/Євратому від 25 червня 2009 р., яка встановлює рамки Співтовариства щодо безпеки ядерних установок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=60405>.
3. Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України : зб. наук. праць / За заг. ред. акад. НАН України, д. т. н., проф. В. П. Горбуліна. // Актуальні питання міжнародного співробітництва щодо зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї. – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. – Вип. 2. – 148 с.
4. Міністерство закордонних справ України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.
5. Міжнародне співробітництво у справах подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Міністерство надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/chaes/annual_report/2007/10_R_8_161_177.pdf.
6. Підсумки восьмої Оглядової конференції договору про нерозповсюдження ядерної зброї і перспективи юридичного оформлення гарантій безпеки Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/290>.
7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2013. – С. 154. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf.
8. Regulation (Euratom) No 300/2007 of 19 February 2007 establishing an Instrument for Nuclear Safety Cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=2007&nu_doc=3.

*** Коцюба Руслана Олександрівна – кандидат юридичних наук, головний консультант Інституту законодавства Верховної Ради України.**